

SUZANA MARJANIĆ*

Nikola Visković i njegova kulturna animalistika/zoologija

Utjecaj na domaću teoriju i praksu¹

Sažetak

Bez ikakve sumnje, za začetak teorije o pravima životinja u našoj regiji zaslužan je Nikola Visković, i to početkom devedesetih kada je kao sveučilišni profesor prava na Pravnom fakultetu u Splitu obnašao i funkciju saborskoga zastupnika, da bi sredinom devedesetih uveo u našu znanstvenu i kulturnu zajednicu multidisciplinarni, interdisciplinarni i transdisciplinarni koncept kulturne zoologije, odnosno kulturne animalistike, kako ju je kasnije preimenovao u zborniku radova *Kulturna animalistika* sa znanstvenoga skupa održanoga u Splitu 1997. godine.

Završno u članku ističem i ulogu N. Viskovića oko poticanja ekofeminizma u našem kulturokrugu s obzirom na poglavlje »Žene su s vama« njegove zooetičke knjige *Životinja i čovjek* (1996.), u kojemu ističe kako povezanost ženskog i životinjskog pitanja nije slučajna, te stoga dosljedno postavljeno pitanje ravnopravnosti žena povlači svakako za sobom i postavljanje pitanja o pravima životinja. No, unatoč tome, i 21 godinu nakon toga, neki mentaliteti (kao iznikli iz Krležina romana *Na rubu pameti*) nisu željeli ratifikaciju *Istanbulske konvencije*.

Ključne riječi

Nikola Visković, kulturna animalistika/zoologija, prava životinja, etnozooologija, ekofeminizam

*Nijedna od sadašnjih stranaka i nijedna vlada u
južnoslavenskim republikama ne vrednuje ni koliko
dva pišljiva boba prirodne i urbane uvjete života.²*

---

* Znanstvena savjetnica na Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Imala je beskrajnu sreću da je 1997. godine upoznala profesora Nikolu Viskovića na prvom zooetičkom skupu održanom kod nas – *Kulturna animalistika*, koji je s Nenadom Cambijem organizirao u Splitu. Njegovu je knjigu *Životinja i čovjek* kupila čim je objavljena. Bio je utrak. Očaranost nakon čitanja. Zahvaljuje brižnom profesoru na svim ohrabrenjima i posuđenim i poklonjenim knjigama. E-mail adresa: suzana@ief.hr.

¹ Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2019-04-5621 (Kulturna animalistika: interdisciplinarna polazišta i tradicijske prakse).

² Nikola Visković, *Sumorne godine. Nacionalizam, bioetika, globalizacija*, Kultura&Rasvjeta, Split 2003., str. 12.

Od etnozologije do multivrsne etnografije ili kulturna animalistika prof. Viskovića

Za začetak teorije o pravima životinja u našoj regiji zaslužan je Nikola Visković, i to početkom devedesetih kada je kao sveučilišni profesor prava na Pravnom fakultetu u Splitu obnašao i funkciju saborskoga zastupnika,³ da bi sredinom devedesetih uveo u našu znanstvenu i kulturnu, nažalost razjedinenju, zajednicu multidisciplinarni, interdisciplinarni i transdisciplinarni koncept⁴ kulturne zoologije, odnosno kulturne animalistike, kako ju je kasnije preimenovao u zborniku radova *Kulturna animalistika* sa znanstvenoga skupa održanoga u Splitu 1997. godine. Naime, Nikola Visković 1996. godine objavljuje zooetičku knjigu *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji*, što je prvo djelo kulturne animalistike našega kulturokruga, da bismo pet godina nakon dobili i prvu udrugu za prava životinja – udrugu Prijatelji životinja (osnovana 2001. godine).⁵ U knjizi *Sumorne godine: nacionalizam, bioetika, globalizacija* Nikola Visković ističe kako su njegove knjige *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji* (1996.) i *Stablo i čovjek: prilog kulturnoj botanici*

³ Nikola Visković predlagatelj je odredbe o zaštiti biljnog i životinjskog svijeta koja je s otporima, a potom nakon konzultacije »viših autoriteta« usvojena kao čl. 52 Ustava Republike Hrvatske od 1990. godine. Navedeni biografizam pokazuje kako je nepravedan i »zoofoban onaj rasprostranjeni i banalni prigovor zoofilima da njihova posveta ne-ljudskim bićima znači zapostavljanje i oštećivanje ljudi« (Nikola Visković, *Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji*, Književni krug, Split 1996., str. 406), a kako to u svojoj knjizi iz 1996. godine demonstrira sâm autor.

⁴ Što se tiče transdisciplinarnosti, Visković se poziva na koncept Edgara Morina »da se veliki problemi suvremenosti ne mogu više zahvatiti nekadašnjim čistim znanstvenim disciplinama, jer se nalaze upravo između tih disciplina« (N. Visković, *Sumorne godine*, str. 255). Ta nova znanost o čovjeku, *scienza nuova* ili opća znanost o *physisu*, bit će karika između fizike i života, između entropije i negentropije, i time će tvoriti kariku između živog i ljudskog, negentropologije i antropologije, budući da je čovjek, u Morinovoj atribuciji, negentrop. Naime, spomenuti je francuski kulturolog jedno poglavlje svoje knjige *Izgubljena paradigma: ljudska priroda* iz 1973. godine naslovio »Životinja obdarena nerazumom« (usp. Suzana Marjanić, »'Na čemu si ti?' Primjer viševrse etnografije/antropologije životinja i veganskoga ekofeminizma/feminističkovegetarijanske teorije«, *Narodna umjetnost* 54 (2017) 2, str. 27–48, ovdje str. 31). Odnosno, riječima Hrvoja Jurića: »Metodološki gledajući, kulturna zoologija, iako je nužno upućena na različite prirodne, društvene i humanističke znanosti, kao i na različita područja umjetnosti i ljudske kulture općenito, nadilazi sva ta područja u jednom sintetičkom, odnosno integrativnom smislu« (Hrvoje Jurić, »Nikola Visković, Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009., 429 str.«, *Socijalna ekologija* 18 (2009) 1, str. 80–82, ovdje str. 81).

⁵ O ostalim lokalnim udrugama za prava životinja (npr. inicijativa Oslobođenje životinja, <http://oslobodjenje-zivotinja.com/>, Glas životinja, <http://www.glas-zivotinja.org/wordpress/>) pisala sam jednom drugom prigodom (usp. Suzana Marjanić, »Pokret za prava životinja u RH. Pokušaj pregleda«, *Ekonomika i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 10 (2014) 1, str. 113–132). U navedenom članku navela sam da udruga Oslobođenje životinja više ne djeluje, no u međuvremenu je udruga za uspostavljanje prava životinja »Veseli vegani« promijenila naziv u Oslobođenje životinja.

(2001.) nastale između njegovih dviju knjiga: *Politički ogledi* (1990.), koja je objavljena u Splitu pred sam rat, te spomenute knjige *Sumorne godine* (2003.), ironijski pridodajući kako »o tom polaganju računa za svoje političke i znanstvene obveze u jednom sumornom desetljeću, neću ovdje dodavati bilo kakav komentar – prepuštajući do kraja taj zadatak kritičkoj recepciji čitalaca«. ⁶ Sve Viskovićeve knjige koje se dotiču osnovnoga prava na život demonstriraju da je specizam temelj za bilo koju vrstu diskriminacije ili, kako to navodi profesor filozofije John Sanbonmatsu u uvodniku zbornika radova *Critical Theory and Animal Liberation*, ako specizam nije oblik fašizma, onda je zasigurno njegova paradigmatička i primordijalna forma. ⁷ Naime, u navedenom zborniku radova Sanbonmatsu nastoji postaviti čvrst okvir odnosa između naše, ljudske, *preveč* ljudske, opresije prema drugim životinjama (ili, kao što bi rekao Shaun Monson, prema Drugim Zemljanima) i lijevoga političkoga mišljenja koje je ipak ostalo ravnodušno prema pitanju specizma. ⁸ Dokumentira kako je, bez obzira na značajan utjecaj frankfurtske škole (Horkheimer i Adorno) u proučavanju specizma, ljevica uz tek nekoliko izuzetaka ipak ostala potpuno indiferentna prema navedenoj opresiji. ⁹ Pritom Visković u *Sumornim godinama* ističe detekciju da neprestance opsesivnim bavljenjem dnevnom politikom i političkim elitama »mi zapravo gubimo distancu od njih, taj svijet nas mentalno zarobljava i prijeti nam da postajemo neka vrsta sekundarnih kretena«. ¹⁰ U tom smislu, protiv specizma, rasizma i svih vrsta opresija uopće, Visković navodi kako je u svojoj knjizi o kulturnoj animalistici naveo Dežulovićevu reportažu iz Vukovara s prizorima izgladnelih i napuštenih pasa i svinja što izluđeni lutaju u ruševinama. I nadalje: »Tada su neki četnici bacali u hrvatske bunare životinje Hrvata kao što će i neki ustaše na srpskim posjedima vaditi oči stoci i rezati tetive konjima Srba.« ¹¹ U tome smislu, čini se izuzetno bitnim da je Josip Guć, kao predsjednik Organizacijskog odbora ovoga simpozija, u najavi istaknuo i Viskovićevo zalaganje u okviru Zelene akcije Split, »čiju godišnjicu službenog osnivanja (upravo 23. veljače 1989.) također obilježavamo«, a pritom istaknuo i ekološki trenutak današnjice, kada Split pogađaju ekološki problemi. ¹²

---

⁶ N. Visković, *Sumorne godine*, str. 5.

⁷ John Sanbonmatsu, »Introduction«, u: John Sanbonmatsu (ur.), *Critical Theory and Animal Liberation*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham 2011., str. 1–32, ovdje str. 10.

⁸ Ibid., str. 4.

⁹ Ibid., str. 13.

¹⁰ N. Visković, *Sumorne godine*, str. 92.

¹¹ Ibid., str. 97.

¹² Josip Guć, »Svrha i kratki opis događaja«, 2018. Dostupno na: http://www.ffst.unist.hr/wp-content/uploads/2018/06/Svrha-i-kratki-opis-simpozija_1.pdf (pristupljeno 04.09.2018.).

Naravno, teorijskih začetaka u okrilju kulturnoanimalističke niše bilo je u našoj teoriji i prije Nikole Viskovića, no ne u takvom postdisciplinarnom rasponu kao što je to on demonstrirao 1996. godine. Zamjetno je da su se kod nas kulturnoanimalistička istraživanja uglavnom kretala u etnozoološkim krugovima, pa tako 2017. godine u Etnografskom muzeju dobivamo i prvu našu etnozoološku izložbu *O životinjama i ljudima* (Zagreb, Etnografski muzej, 22. travnja – 12. studenoga 2017., autorice, kustosice: Željka Petrović Osmak, Tea Rittig Šiško, Gordana Viljetić), što nažalost u tome smislu nije bilo medijski prepoznato.¹³ Tako je u iznimnom tekstu za katalog izložbe *O životinjama i ljudima*, Aida Brenko, što se tiče domaćega stanja u folkloristici, etnologiji i kulturnoj antropologiji, prva pisala i o viševrsnoj etnografiji (engl. *multispecies ethnography*), koju su predstavili antropolozi Eben Kirksey i Stefan Helmreich, a koji se slažu s antropologom Eduardom Khonom da »[c]ilj takve viševrsne etnografije nije davanje glasa, subjektiviteta ili autonomnosti neljudskim bićima, prepoznavanje njihove različitosti ili prihvaćanje ostalih živih bića kao Drugih, već nastojanje da se radikalno preispitaju kategorije naše analize kao kategorije svojstvene svim bićima«.¹⁴ Pritom autorica spominje i projekt *The Multispecies Salon*¹⁵ gdje biljke, životinje, gljivice i mikrobi zajedno s ljudima pišu prirodnu i kulturnu povijest. Ukratko, *Viševrsni salon* projekt je »u kojem antropolozi surađuju s umjetnicima i biologima, demonstrirajući kako se životi različitih organizama isprepliću u političkim, gospodarskim i kulturnim kontekstima, ostvarujući nove pristupe načinima postojanja i 'postajanja' u svijetu«.¹⁶ Dakle, naglasak bi za razliku od ljudsko-životinjskih studija ili pak od klasične animalistike bio u tome što viševrsna etnografija širi proučavanja na gljivice, mikrobe, viruse i, dakako, na biljni svijet, kao što i potiče suradnju s umjetnicima, s naglaskom na ekološkoj i biološkoj umjetnosti (*ecoart, bioart*).¹⁷ Navedena izložba, i izložbenim i katalogskim segmentom (pritom katalog izložbe nije formiran samo kao enumeracija

¹³ Pored navedene izložbe i likovno-animalistička izložba *Sve naše životinje* (Moderna galerija, Zagreb, 2017., kustosica Dajana Vlajsavljević) jednako se tako u katalogu izložbe referirala na Viskovićevu kulturnu animalistiku, posebice na poglavlja koja se odnose na likovnu i vizualnu animalistiku.

¹⁴ Eben Kirksey, Stefan Helmreich, »The Emergence of Multispecies Ethnography«, *Cultural Anthropology* 25 (2010) 4, str. 545–576, ovdje str. 562–563; prema: Aida Brenko, »Religije i životinje / Religions and Animals«, u: Željka Petrović Osmak (ur.), *O životinjama i ljudima / Of Animals and Humans*, Etnografski muzej, Zagreb 2017., str. 165–216, ovdje str. 178, 180.

¹⁵ Eben Kirksey (ur.), *The Multispecies Salon*, Duke University Press Books, Durham – London 2014.

¹⁶ A. Brenko, »Religije i životinje / Religions and Animals«, str. 181.

¹⁷ Eben Kirksey, Craig Schuetze, Stefan Helmreich, »Tactics of Multispecies Ethnography«, u: Eben Kirksey (ur.), *The Multispecies Salon*, Dunke University Press, Durham – London 2014., str. 1–24, ovdje str. 2.

izložbenih predmeta, već je urednički oblikovan i kao zasebna monografija), trasirala je navedeni put od etnozooologije, dakle, razmatranja o ulozu životinja u hrvatskoj etnotradiciji, od svagdana do blagdana, pa sve do multivrsne etnografije, uključivši tako i plesni performans *O premještanju ljudi i ostalih životinja* (izvođači: Irena Bočkai i Roko Nakić)¹⁸ u popratna događanja.

Što se tiče Viskovićevih prethodnika, svakako treba spomenuti Dragutina Hirca čijim je etnozoološkim istraživanjima i sustavno začeta etnozoološka niša kod nas, a pritom mislim na njegov članak »Što priča naš narod o nekim životinjama?«,¹⁹ čime je domaća folkloristika i etnologija otvorena kulturno-animalističkom nišom. Tako već Antun Radić u svome naputku *Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* postavlja upite o stanju divljih životinja.²⁰ Nadalje, tu je i *Rječnik narodnih zoologičkih naziva* Miroslava Hirtza u tri sveska (1928.–1956.).²¹

Najsustavnije djelo što se tiče etnozooologije južnoslavenskoga područja napisao je etnolog Tihomir R. Đorđević. Riječ je o dvotomnoj knjizi *Priroda u verovanju i predanju našega naroda* (1958.), i to što se tiče Južnih Slavena, a prvu sustavnu knjigu o etnozoološkoj niši u slavenskoj etnotradiciji napisao je Aleksandar Gura, pod naslovom *Životinje u slavenskoj narodnoj tradiciji* (1997.), a pritom je jedno poglavlje njegove knjige objavljeno, tj. prevedeno i u *Kulturnom bestijariju* (2007.). Riječ je o poglavlju »Domaći kukci – nametnici (buha, uš, stjenica, žohar)«, specistički naslovno obojeno, gdje autor, među ostalim, ističe posebice ruska vjerovanja o žoharima kao proricateljima bogatstva i materijalnoga blagostanja, a zanimljivo je da se takva narodna vjerovanja u pravilu odnose samo na crne, a ne i na riđe (smeđe) žohare. Tako u

¹⁸ Za svoj dio izvedbe tako je Irena Bočkai odabrala izložbeni prostor petišizma koji se nalazi pored izložbenoga prostora klaonica, eksploatacijskoga prostora suvremenoga holokausta, kako to navode aktivisti/ice za prava životinja. Objasnila je: »Zapravo, izvedba mog performansa smještena je u izložbenom dijelu koji se tiče odnosa ljudi i neljudi u kontekstu pet kulture 21. stoljeća, gdje neprestano 'našim' životinjama dajemo nove uloge. Životinjski identiteti stvoreni su od čovjeka. One su književni simboli, kućni ljubimci, označitelji divljine, izvođači u zoološkom vrtu, cirkusu, rodeima, borbama, lovovima, izložbama...« Usp. Suzana Marjanić, »Životinjski identiteti«, *Plesna scena*, 2017. Dostupno na: <http://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2125> (pristupljeno 28.7.2018.).

¹⁹ Dragutin Hirc, »Što priča naš narod o nekim životinjama«, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 1 (1896), str. 1–26.

²⁰ Antun Radić, »Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu«, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 2 (1897), str. 1–88, ovdje str. 16.

²¹ U kontekstu navedenoga trotomnoga rječnika možemo povezati recentna istraživanja Ivane Vidović Bolt i Branke Barčot, kao i *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema* (Ivana Vidović Bolt, Branka Barčot, Željka Fink-Arsovski, Barbara Kovačević, Neda Pintarić, Ana Vasung, *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*, Školska knjiga, Zagreb 2017.), pri čemu se sva navedena djela pozivaju na Viskovićeva ostvarenja u zoolingvistici i zoofrazeologiji u zoetičkoj knjizi iz 1996. godine.

mnogim mjestima žohare ne samo da nisu *tamanili* već obrnuto, čak su ih prenosili prilikom preseljenja u novu kuću (Tambovska gubernija, Kirsanovski okrug) i dohranjivali ih, posebice za velikih blagdana, smatrajući da će se, što više bude crnih žohara, stoka bolje razmnožavati (npr. Vologodska gubernija, Grjazovecki okrug, Penzenska gubernija, Insarski okrug). Pritom se u Rusiji vjerovalo da je, ako žohari sami napuštaju kuću, to znak neke nesreće, najčešće požara ili smrti u kući.²²

Da se vratimo na lokalni kontekst. Možda bi se upravo Tomislav Macan, koji se smatra začetnikom moderne ekološke misli u Hrvatskoj,²³ mogao uzeti kao preteča Viskovićevih razmatranja, koji slovi kao začetnik kulturne botanike i kulturne animalistike u Hrvatskoj. Tako je Macan²⁴ već 60-ih godina prošloga stoljeća upozorio na problem istrebljenja sredozemne medvjedice u Jadranu, koristeći upravo navedeni termin kao upozorbu ribarima koje su je ubijali dinamitom. 1963. godine ogorčeno bilježi kako se istočna jadranska obala zbog upotrebe dinamita u ribarstvu pretvara u riblju pustinju²⁵ i enumirira etičke opomene o tome kako je šteta u mrežama ribara, uz ljudsku sklonost

²² Aleksandar Gura, »Simbolika životinja u slavenskoj narodnoj tradiciji. Domaći kukci – nametnici (buha, uš, stjenica, žohar)«, u: Suzana Marjanić, Antonija Zaradija Kiš (ur.), *Kulturni besti-jarij*, Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007., str. 99–125. – U kontekstu navedenoga spominjem izložbu *Žohari – svijet koji ostaje* (Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb, 2017.), izložbu o kukcima koje malo tko voli, ali i o našim sustvorenjima koja će na svijetu nadživjeti ljudsku vrstu, nakon moguće, sasvim realne za neke političke krugove, nuklearne apokalipse. O navedenoj izložbi u kontekstu folklorističke niše, kao i niše o pravima životinja, u ovom slučaju žohara pisala sam u tekstu »Cockroaches: From Belief Narratives to the Contemporary Visual Practice of Catherine Chalmers, or How the Cockroaches Survived on Earth for More Than 320 Million Years« (*Foklore* 77 (2019), str. 139–158. Dostupno na: <https://www.foklore.ee/foklore/vol77/marjanic.pdf>) što sam ga izložila na konferenciji *Belief Narrative Research* (Ragusa, 2018.).

Nikola Visković u svojoj zoetičkoj knjizi iz 1996. godine jednako je tako tematizirao žohare, ističući kako je u suvremenom holokaustu životinja izuzetno malo vrsta kojima tehnološka civilizacija zasad pogoduje, a to su prije svega žohari, zatim štakori, golubovi, vrapci, galebovi (N. Visković, *Životinja i čovjek*, str. 309). Jednako tako spominje i projekt domestikacije žohara, o čemu je pisao npr. Maurice Girard u knjizi *La domestication des blattes* (Paris, 1877., str. 278). U toj knjizi enciklopedijskoga formata podsjeća i na knjigu Dirka Maxeina i Micchaela Mierscha *Öko-Optimismus* (Düsseldorf 1996.) gdje iznose podatke da je u Frankfurtu npr. zabilježeno oko 2000 vrsta žohara, a pored njih i 102 vrste ptica, 14 vrsta vodozemaca i 33 vrsta mravi te da veliki europski radovi u prosjeku udomljuju oko 18 000 zoovrsta (ibid., str. 227).

²³ Npr. Macanova etimologijska istraživanja naziva Dubrovnik, koje potječe iz riječi *duba* i *dubrava*, Nikola Visković uvrštava u knjigu o kulturnoj botanici (Nikola Visković, *Stablo i čovjek. Prilog kulturnoj botanici*, Antibarbarus, Zagreb 2001., str. 189).

²⁴ Objavljivao je prirodoslovne, etnografske i kulturološke članke u novinama, zbornicima i časopisima. Pod pseudonimom Martol Dubac pisao je u časopisu *Priroda* (usp. Ivana Žuvela Kalina, »Tomislav Macan začetnik moderne ekološke misli u Hrvata«, *Nportal*, 2017. Dostupno na: <https://www.nportal.hr/index.php/2018-05-26-09-51-04/item/5314-tomislav-macan-za%C4%8Detnik-moderne-ekolo%C5%A1ke-misli-u-hrvata> (pristupljeno: 05.09.2018.).

²⁵ Tomislav Macan, *Dubrovnik Martola Dupca*, Matica hrvatska, Dubrovnik 1997., str. 263.

nemilosrdnom ubijanju životinja u prirodi, razlog zbog kojega je sredozemni tuljan u Jadranskom moru već pedesetih godina bio veoma prorijeđen.²⁶

Naime, iz mnoštva Macanovih prirodoslovnih zapisa, koji se temelje na kulturnopovijesnim i etnografskim zapažanjima, odabrala sam zapise o sredozemnoj medvjedici, jedinom tuljanu Sredozemlja. Što se tiče našega dijela Jadrana, sredozemna je medvjedica nestala sredinom 60-ih godina kada su ulovljeni posljednji primjerci te se od tada ne bilježi razmnožavanje već samo povremena opažanja primjeraka koji dolaze iz Sredozemlja.²⁷ Pritom Macan za sredozemnu medvjedicu bilježi, među ostalim, kako je u pučkoj interpretaciji povezana s *morskim čovjekom* i *morskom ženom* (*morskom djevojkom*), mitskim bićima iz usmenih predaja,²⁸ čime svoja ekološka zapažanja povezuje i s etnografskim podacima, pučkim kazivanjima. Kao prirodoslovac optužuje antropocentričnu perspektivu zbog koje je taj sredozemni tuljan u Jadranskom moru već 1956. godine izrazito prorijeđen, odnosno, što se tiče Jadrana, danas izumro.²⁹ Ukratko, kako već to ide prema antropocentričnoj perspektivi, od 1992. god. smatra se da više ne živi u Jadranu, iako je *De-kretom direkcije u Splitu* 1935. godine, sredozemna medvjedica, a što je prva takva odluka na svijetu, dobila status zaštićene životinje (objekt prirode)³⁰ te se ne smije uznemiravati ni ubijati.³¹

²⁶ Usp. Suzana Marjanić, »Etno/eko kulturološki zapisi Tomislava Macana. Primjer svete Lucije i sredozemne medvjedice«, u: Mira Muhoberac (ur.), *Međunarodni znanstveni interdisciplinarni simpozij Hrvatska folklorna i etnografska baština u svjetlu dubrovačke, svjetske i turističke sadašnjosti* (1. FEB), Folklorni ansambl Lindo, Dubrovnik 2012., str. 329–342.

²⁷ Nikola Rako, Draško Holcer, »Sredozemna medvjedica uz zap. obalu Cresa«, *Plavi svijet*, 2011. Dostupno na: <http://www.plavi-svijet.org/hr/press/sredozemnamedvjedica/> (pristupljeno 15. 10. 2012.); Stipe Jolić, »Sredozemna medvjedica definitivno izumrla«, *Večernji list* 3. 12. 1995., str. 25.

²⁸ T. Macan, *Dubrovnik Martola Dupca*, str. 156–157.

²⁹ S. Jolić, »Sredozemna medvjedica definitivno izumrla«, str. 25. Naime, u Jadranu je sredozemna medvjedica od 1992. do 2010. godine viđena svega tri puta (usp. Hrvoje Gomerčić, Martina Đuras Gomerčić, Tomislav Gomerčić, Đuro Huber, Vera Gomerčić, »Opažanja sredozemne medvjedice u hrvatskom dijelu Jadranskog mora od 2003. do 2006. godine«, u: Milvana Arko-Pijevac, Boštjan Surina (ur.), *Prirodoslovna istraživanja riječkog područja II. Radovi sa znanstvenog savjetovanja održanog u Rijeci od 14.-17. lipnja 2006.g. povodom 130. godišnjice utemeljenja i 60. godišnjice javnog djelovanja Prirodoslovnog muzeja Rijeka / Natural history researches of the Rijeka region II. Papers from the Scientific conference which held in Rijeka from 14th to 17th June 2006, on the occasion of the 130th anniversary of founding and 60th anniversary of public activity of the Natural History Museum Rijeka*, Prirodoslovni muzej Rijeka, Rijeka 2012., str. 287–292). O novijem viđenju i susretu sa sredozemnom medvjedicom (kraj srpnja 2012.) usp. Viktorija Macukić, »Institut Plavi svijet upozorio na incident. Bezobzirni turisti na Cresu uznemiravali 'morskoga covika'«, *Jutarnji list* 31. 7. 2012., str. 4.

³⁰ Nažalost i u slovima zakona o zaštiti životinjskih vrsta životinje postaju samo *objekti prirode*.

³¹ Marija Plenković, Hrvoje Brzica, »Sredozemna medvjedica«, *Večernji list* 21. 6. 2010., str. 31.

Viskovićev kulturokrug, zoo-postdisciplinarnost

I dok su u anglosaksonskom području u opticaju četiri termina – *animalistički studiji*, odnosno *animalistika* (*animal studies*), nadalje *human-animal studies*, *antrozologija* (*anthrozoology*) i *antropologija životinja* (*anthropology of animals*),³² u hrvatskom znanstvenom i kulturnom krugu u opticaju je sintagma *kulturna zoologija*, odnosno *kulturna animalistika*, i to zahvaljujući, nije naodmet ponoviti, Nikoli Viskoviću, koji je navedeni koncept oblikovao poništavajući dekartovsku intervenciju, specističko razdvajanje između prirode i kulture, oblikujući tako kulturnu animalistiku, i to upravo na teorijskim zasadama *animal studies*-a.

Pritom se u anglosaksonskom području od 2001. godine sve više čuju glasovi teoretičara i praktičara/aktivista koji se zauzimaju za poziciju kritičkih animalističkih studija, odnosno kritičke animalistike (*critical animal studies*), i koji se u potpunosti distanciraju od apolitičnosti animalističkih studija, kao i njihovih katakombi akademskoga diskursa.³³ Tako su 2001. godine Steven Best i Anthony J. Nocella osnovali Institut za kritičke animalističke studije (Institute for Critical Animal Studies) kao prvi znanstveni centar posvećen filozofskim diskusijama o oslobođenju životinja, a koji djeluje kao akademska/aktivistička web-stranica.³⁴ Tako je, prema mišljenju Stevena Besta, akademsko bavljenje životinjama kakvo promoviraju animalistički studiji apstraktno i teoretsko. Životinje su za animalističke studije samo zanimljiva tema istraživanja i oblik akademskoga kapitala. I dok za većinu veterinara štakor znači samo stvar u koju se može ubrizgati kemikalija i na temelju čije se smrti može napisati znanstveni članak, za animalističke studije (*animal studies*) životinja isto tako znači samo objekt, znak, referent i historijsku apstrakciju koju se

³² Tako je već 1989. godine sociolokulturna antropologinja Barbara Noske predlagala termin *antropologija životinja*. Zanimljivo je da se u novije doba navedeni pomaci ostvaruju i u sociologiji, pa tako sociolog Davis Nibert navodi da je sociologija i dalje usko definirana i gotovo univerzalno prakticirana kao proučavanje ljudskog društva, čime zanemaruje proučavanje hegemonijskih ljudskih postupaka s drugim životinjama (Davis Nibert, »Humans and Other Animals. Sociology's Moral and Intellectual Challenge«, *International Journal of Sociology and Social Policy* 23 (2003) 3, str. 5–25, ovdje str. 5–7). Upravo navedeno širenje discipline na transdisciplinarno područje animalistike vidljivo je kod nas kod uredništava časopisa *Socijalna ekologija*, pa tako akademik Ivan Cifrić u svome leksikonsko-enciklopedijskom djelu *Leksikon socijalne ekologije* (2012) u brojnim leksikonskim natuknicama upućuje na kulturnu zoologiju i kulturnu botaniku Nikole Viskovića. Nadalje, pored socijalne ekologije razvija se i zoosociologija, znanstvena disciplina u okviru biologije koja istražuje organizaciju životinja (Ivan Cifrić, *Leksikon socijalne ekologije*, Školska knjiga, Zagreb 2012., str. 410).

³³ Usp. Steven Best, »The Rise of Critical Animal Studies. Putting Theory into Action and Animal Liberation into Higher Education«, *Journal for Critical Animal Studies* 7 (2009) 1, str. 9–54, str. 12.

³⁴ Ibid., str. 13.

može objektivizirati i alegorizirati da bi se napisala knjiga, članak ili pak izlaganje za konferenciju.³⁵

Promotrimo ukratko kontekst iniciranja Viskovićeve kulturne zoologije koja, jednostavno rečeno, nastoji odgovoriti na podnaslovno hamletovsko-hekubinsko pitanje knjige *Kulturna zoologija*: »Što je životinja čovjeku i što čovjek životinji?«. ³⁶ Tako je prvi prijelaz prema kulturnoj zoologiji, odnosno ulozi animalnoga u kulturnoj historiji, Visković prepoznao u radu Richarda Lewinsohna, liječnika, novinara, književnika, koji je pod pseudonimom Morus objavio knjigu *Povijest životinja*, s podnaslovnom odrednicom *njihov utjecaj na kulturu i civilizaciju* (1952.), kojom je među prvima odstupio od čisto biološkoga pristupa fenomenu životinjskoga. Daljnji prijelaz prema kulturnoj animalistici, odnosno, kulturnoj zoologiji, učinio je, kako to Visković nadalje ističe, pariški skup o etnozooologiji *Čovjek i životinja (L'homme et l'animal)*, koji je 1975. godine organizirao Raymond Pujol, a pritom je objavljen i istoimeni zbornik radova s navedenoga skupa. Ipak, tim je skupom Raymond Pujol djelomično ograničio mnogostruko proučavanje kulturne zoologije na etnozooologiju, koju je odredio kao graničnu biološko-socijalnu znanost. U odnosu na takav koncept etnozooologije, Nikola Visković svojim postavkama kulturne zoologije, odnosno kulturne animalistike, propituje sveprisutnost životinjskoga u povijesti čovječanstva, dakle, u materijalnoj i duhovnoj kulturi. Gotovo sve ove vidove istraživanja obuhvatilo je, kako ističe Visković, oxfordsko izdanje *A Cultural History of Animals*, u šest tomova, objavljeno 2007. godine.³⁷

---

³⁵ Ibid., str. 21. U suradnji s udrugom Prijatelji životinja, Steven Best održao je 13. lipnja 2008. u Zagrebu predavanje *Abolicija i moralni napredak (Abolition and Moral Advancement)*. Prijatelji životinja jedina su domaća udruga koja radi i na sustavnom upoznavanju (naglasak stavljam na sustavnom, a ne na povremenom) svojih članova/ica i zainteresiranih za problematiku prava životinja i s vodećim teoretičarima/teoretičarkama prava životinja. Tako je Udruga povodom objavljivanja prijevoda knjige *Zašto volimo pse, jedemo svinje i nosimo krave: Uvod u karnizam* Melanie Joy organizirala predavanje spomenute autorice koja je pritom i održala radionice za aktiviste/ice (Zagreb, Osijek, 15. – 17. ožujka 2012). Naravno, sve predavačke aktivnosti Prijatelja životinja nije moguće na ovome mjestu nabrojiti, ali navodim još jedno, meni osobno, vrlo korisno predavanje *Kontinuitet svijesti: Znanstveni argument za prava životinja* Martina Ballucha (Zagreb, 16. prosinca 2009.), koji se 1997. odrekao znanstvene karijere kako bi se posvetio borbi za prava životinja. Nadalje, od 2002. predsjednik je austrijske organizacije VGT – Verein gegen Tierfabriken. Godine 2005. u Beču je doktorirao filozofiju na temu *Etika životinja*. Usp. Suzana Marjanić, »Antropologija životinja – paradoks i/ili totalizam, specizam i/ili totalizam«. u: Željka Petrović Osmak (ur.), *O životinjama i ljudima*, Etnografski muzej, Zagreb 2017., str. 17–37, ovdje str. 32.

³⁶ Usp. Nikola Visković, *Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2009.

³⁷ Navedimo neke podatke o ulozi životinja u povijesti čovječanstva, a prema primjerima iz Viskovićeve knjige. Npr. sve do početka 20. stoljeća ratovi su bili nezamislivi bez konja kao i drugih životinja. Tako je 10 000 konja stradalo u Staljingradskoj bici gdje su ranjeni, izmasakrirani konji bili prisiljeni trčati i na tri noge, a tu je stravičnu istinu, o kojoj se nažalost ne može čuti u probranoj

Sažeto: Viskovićeva knjiga pokazuje kako se povijest životinja i povijest čovjeka međusobno prožimaju, nažalost, sa specističkom prevlašću nadživotinje. Odnosno, kao što navode Alexander Bard i Jan Söderqvist, autori *Netokracije* (2002.), ne smijemo zaboraviti kako je najvažnija značajka totalističkoga mišljenja antropocentrički svjetonazor: »Što je veća sličnost s čovjekom veća je i korist, uporabljivost u ostvarivanju njegovih želja i ambicija kao i vrijednost takvog bića, stvari ili događaja«. ³⁸ U tome smislu vjerujem da treba razmotriti i Singerov napor u okviru *Great Ape Project*-a. No Joan Dunayer, američka teoretičarka za prava životinja i feministica, smatra da bioetičar Singer, zapravo, zastupa novi specizam te da *Great Ape Project* (Singer je predsjednik i suosnivač navedenoga projekta) pokazuje *novu* specističku obranu s obzirom na zahtjev da se kategorija osobe primijeni samo na neke vrste ne-ljudi. Naime, *The Great Ape Project: Equality Beyond Humanity* (1993.), a čiji su urednici Paola Cavalieri i Peter Singer, sugerira da veliki čovjekoliki majmuni (čimpanze, bonobo, gorile i orangutani) moraju biti zakonski kategorizirani kao osobe, a ne kao vlasništvo.

Pritom isto tako Joan Dunayer demaskira kako neke organizacije za prava životinja tek djelomično u praksi potvrđuju svoje animalističke nakane. Tako i PETA-u (People for the Ethical Treatment of Animals) autorica uvrštava u kampanje za »dobrobit« životinja koje zahtijevaju tzv. *manje okrutno* ubojstvo životinja. Navedimo jedan primjer iz autoričine knjige. Naime, PETA-ina kampanja koja je utjecala da McDonald's, Burger King i lanac Wendy's dobavljaju jaja i meso od dobavljača koji slijede tzv. *manje okrutne* standarde zatočenja, hranjenja i klanja ne-ljudi, samo je, zapravo, zamijenila jedno nasilje drugim, istina, tzv. *manje okrutnim* nasiljem (ako nasilje, ubojstvo uopće može biti oksimoronski *manje okrutno*). ³⁹

Izniman je utjecaj Viskoviće kulturne zoologije i kulturne botanike na domaće teoretičare i praktičare, pa je tako na njezinu tragu formiran i znanstveni projekt *Kulturna animalistika*, koji je 2008. godine pokrenut u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, te je kao prvi rezultat spomenutoga

---

povijesti za srednjoškolce, tematizirao u potresnoj lutkarskoj predstavi *Bitka za Staljingrad* gruzijski redatelj Rezo Gabriadze (predstavu smo imali prigodu pogledati na Festivalu svjetskog kazališta 2004.). Prva bića što su uzletjela balonom 1783. godine bile su ovca, patka i pijetao, a 1957. godine svemirskim brodom lansirana je i Lajka – sićušna mješanka sibirskog haskija i terijera, lualica pokupljena s moskovskih ulica. Za razliku od Lajke, koja je prva podnijela cinički teret znanstvenih testiranja kao i hladnoratovskog nadmetanja »tko će prvi zagospodariti svemirom«, Strijelka i Bijelka bile su prva živa bića koja su preživjela let u orbiti.

³⁸ Alexander Bard, Jan Söderqvist, *Netokracija. Nova elita moći i život poslije kapitalizma*, preveo Igor Križevan, Differo, Zagreb 2003., str. 105.

³⁹ Joan Dunayer, *Specizam*, preveo Zoran Čiča, Dvostruka duga – Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2007., str. 85.

projekta nastao zbornik radova *Kulturni bestijarij* (ur. Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš), inače, objavljen godinu dana ranije.⁴⁰ Zbornik *Kulturni bestijarij* okuplja 37 kulturnoanimalističkih tekstova. Pritom, što se tiče uloge životinja u raznim (s naglaskom na slavenskim) etnokulturnim tradicijama, a navedeno smo istaknule s obzirom na to da je projekt pokrenut u Institutu za etnologiju i folkloristiku, krenule smo od dvotomne knjige Tihomira R. Đorđevića *Priroda u verovanju i predanju našega naroda* (1958.), od knjige *Verovanja, uvjere in običaji Slovencev (Narodopisno gradivo). Knj. 2.* (1948.) Vinka Möderndorfera, kao i od pojedinih članaka o zootemama koji su objavljeni u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Uslijedio je i drugi zbornik radova u okviru navedenoga projekta, jednako tako na zasada Viskoviće književne zoologije/animalistike; riječ je o zborniku radova *Književna životinja* (2012.), koji je nastao kao proširenje poglavlja *Literarum bestia* iz prethodnoga bestijarija.

Upravo je na Viskovićevu tragu i Željka Bišćan (Edukacijski centar Nova Arka – Ustanova za obrazovanje odraslih), magistra katoličke dogmatske teologije, višegodišnja nositeljica izbornoga kolegija *Teološka promišljanja zoologije* na Institutu za teološku kulturu pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, oblikovala prvi animalistički kolegij u Hrvatskoj. Naime, bioetičkom problematikom iz niše prava životinja, što se tiče lokalnih teoloških krugova, možemo reći da se za sada bavi jedino Željka Bišćan, koja je autorica i pogovora hrvatskom izdanju, prijevodu knjige *Teologija životinja* Andrewa Linzeyea, gdje ističe kako nije riječ o knjizi na temu teološke zoologije već, kao što naslov knjige jasno sugerira, o teologiji životinja. No, da paradoks bude veći – u tzv. recesijska vremena navedeni je kolegij ukinut, iako se radilo o pionirskom kolegiju u našem kulturokrugu, koji je kolegica uspješno vodila od 2004. do 2010. godine. Andrew Linzey začetnik je suvremenoga kršćanskog pokreta za prava životinja, anglikanski svećenik, teolog, prvi profesor animalne etike na svijetu i kao takav očito i neobična figura za teološke krugove. U tome smislu možemo ga usporediti s nastojanjima teologa Eugena Drewermanna, koji je u knjizi *O besmrtnosti životinja (Über die Unsterblichkeit der Tiere)* iz 1990. godine u analogiji s besmrtnošću ljudske duše te uspoređujući staroegipatski i kršćanski vjersko-etički odnos prema

---

⁴⁰O samom projektu te o izbornom kolegiju *Kulturna animalistika*, što sam ga zajedno s Antonijom Zaradijom Kiš 2010. godine pokrenula na Hrvatskim studijima (do 2016. godine) usp. Antonija Zaradija Kiš, Suzana Marjanić, »Zoofolkloristika: pregled rezultata prvog kulturnoanimalističkog projekta u Hrvatskoj«, u: Marija Turk, Maja Opašić (ur.), *XV. međunarodni slavistički kongres (Minsk, 20. – 27. kolovoza 2013.)*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2013., str. 215–228. Godine 2013. na Odjelu za kulturologiju u Osijeku Anđelko Mrkonjić pokreće kolegij *Kulturni bestijarij* (suradnice: Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš) (do 2018. godine).

neljudskim bićima, navedenu usporedbu uokvirio na trajnu štetu kršćanstva, apostrofirajući koncept besmrtnosti životinja.⁴¹

I u regiji izniman je utjecaj Viskovićeve kulturne zoologije. Ovom prigodom navodim knjigu *Politička zoologija* Esada Zgodića u čijem uvodniku autor političku zoologiju smješta u širi kontekst kulturne zoologije.⁴² Autor ističe da pored tijesnih veza političke zoologije s kulturnom zoologijom, političku zoologiju tretira autonomnom subdisciplinom unutar znanosti o politici te da je navedena knjiga pisana kao prilog zasnivanju i profiliranju političke zoologije kao politološke subdiscipline – kao zasebnog disciplinarnog područja unutar suvremene politologije.⁴³ Tako npr. ističe da se politička zoologija ne bavi basnama s političkom porukom (kao što je to npr. Orwellova *Životinjska farma*), jer je navedeni diskurs antropomorfan, već da će se baviti zoomorfnim pogledima na svijet politike i etike – zoomorfnim mišljenjem i filozofa i znanstvenika.⁴⁴

Kao pravnik, Visković subvertira »metafizičku koncepciju« mnogih pravika, prema kojoj samo čovjek može biti subjekt (subjektivnog) prava i napominje da su u pravu »čovjek i subjekt dva potpuno različita pojma«.⁴⁵ Mnogi animalisti slijede umjerenije principe odnosa ljudskih i životinjskih interesa, onako, primjerice, kako priznavanje životinjskih prava predstavlja *Univerzalna deklaracija o pravima životinja* donijeta 15. 10. 1978. u Parizu na skupu Međunarodnog saveza za prava životinja (riječ je zaista samo o proklamaciji slova na papiru). Moral i pravo nisu samo poreci jednakosti i pravednosti nego su uvijek istodobno i poreci nejednakosti i diskriminacija, npr. istrebljenje tzv. »štetnih« životinja pomoću pravnih mehanizama. Etološka istraživanja pokazuju kako u prirodi nema životinja koje čine ono što čovjek označuje izrazima bestijalnost i zvjerstvo te tako mitovi i priče o krvoločnosti i nastranosti zvijeri nisu samo podsjećanja na životinjske korijene čovjeka, nego podsvjesno počovječenje životinje kako bi se nedjela koja čovjek smišlja i čini mogla opravdati, s mirnijom savješću, kao poživinčenje čovjeka.

Sâm će Nikola Visković istaknuti kako ga je još kao gimnazijalca u Čileu zanimala biologija, i to etologija, iz škole Konrada Lorenza, Geralda Durella i drugih, a pritom je na etologiju nadgradio i kulturnu animalistiku tj. istraži-

⁴¹ Usp. N. Visković, *Životinja i čovjek*, str. 418; Jadranka Brnčić, »Životinje u Bibliji i biblijskoj duhovnosti«, u: Suzana Marjanić, Antonija Zaradija Kiš (ur.), *Kulturni bestijarij*, Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007., str. 53–80; A. Brenko, »Religije i životinje / Religions and Animals«.

⁴² Usp. Esad Zgodić, *Politička zoologija. Odabrane teme*, Dobra knjiga, Sarajevo 2014., str. 15.

⁴³ Ibid., str. 16–17.

⁴⁴ Ibid., str. 22.

⁴⁵ N. Visković, *Kulturna zoologija*, str. 381.

vanje onoga što su životinje kulturi ljudskoj i što je kultura ljudska životinja. Nakon knjige o životinjama, isto je primijenio i u svojoj knjizi o stablu, »idući preko čiste botaničke dendrologije ka onome što su stabla i šume kulturi ljudskoj i što je okrutna kultura ljudska – stablima«. ⁴⁶

Viskovićev ekofeminizam

Završno ističem ulogu N. Viskovića oko poticanja i ekofeminizma u našem kulturokrugu s obzirom na poglavlje »Žene su s vama« spomenute zooetičke knjige (koju uvodi isto tako u izbor/knjigu iz 2009. godine), ⁴⁷ gdje ističe kako povezanost ženskog i životinjskog pitanja nije slučajna, te stoga dosljedno postavljeno pitanje ravnopravnosti žena povlači svakako za sobom i postavljanje pitanja o pravima životinja. No, unatoč tome, i 21 godinu nakon neki *mentaliteti* (kao iznikli iz Krležina romana *Na rubu pameti*) nisu željeli ratificirati *Istanbulsku konvenciju*. Riječima Nikole Viskovića: »antropocentrična narcisoidnost Čovjek = Muškarac jednaka je opet androcetričnoj slici društva, podcjenjivanju žene i glorifikacije muškoga kao Padre Patrone Padreterno (Otac Gospodar Bog)«. ⁴⁸ Sâm je pak profesor Visković u tom otporu spram *Istanbulske konvencije* prepoznao tri razloga skrivenih namjera.

»Prvo, konzervativcima smeta svako radikalnije poboljšanje položaja žene u društvu. (...)

Druga skrivena namjera je što Konvencija obvezuje državu da pomogne udrugama za zaštitu žena. A te udruge su mahom lijevo orijentirane i konzervativcima smeta njihovo financiranje, što uključuje naročito hrvatsku Crkvu. Taj razlog je njima neugodno priznati, jer očito nema veze s rodnom ideologijom.

Treći razlog je da se konzervativci ovim putem bore protiv liberala Plenkovića. Tu mislim na Brkića, Stiera i druge radikale na sceni.« ⁴⁹

---

⁴⁶ Nikola Visković, »Dr. Nikola Visković: Jadran se pretvara iz mare nostrum u mare monstrum!«, razgovarala Gordana Igric, *Jadranski web portal*, 2018. Dostupno na: <http://morski.hr/2018/04/26/dr-nikola-viskovic-jadran-se-pretvara-iz-mare-nostrum-u-mare-monstrum/> (pristupljeno 1. 7. 2018.). – Visković kontekstualizira kako je radikalna kritika antropocentrične etike nastala sedamdesetih godina pod utjecajem etologije, ekologije, prava životinja i bioetike (svijest o prijetnjama životu od tehnoloških manipulacija) (N. Visković, *Kulturna zoologija*, str. 91).

⁴⁷ Kao što u »Uvodnoj riječi« knjige *Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji* Nikola Visković ističe, radi se o knjizi koja je sačinjena kao izbor 28 poglavlja iz autorove knjige *Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji* (1996.).

⁴⁸ N. Visković, *Sumorne godine*, str. 256.

⁴⁹ Nikola Visković, »Sporovi oko Konvencije zbog tri skrivene namjere«, *NI*, 2018. Dostupno na: <http://hr.n1info.com/a294100/Vijesti/Sporovi-oko-Konvencije-zbog-tri-skrivene-namjere.html> (pristupljeno 1. 7. 2018.).

Naime, svi se ekofeminizmi koji se protežu na toj tapiseriji pokreta od spiritualnoga do političkoga ekofeminizma slažu da je svim oblicima opresije zajedničko to što počivaju na patrijarhatu, odnosno, androcentričnom trojstvu opresije koju čine rasizam, seksizam i specizam (vrsni rasizam).⁵⁰

U kontekstu navedenoga Viskovićeva poglavlja, 2008. godine u Centru za ženske studije u Zagrebu posvetile smo jedan broj *Treće* animalističkom ekofeminizmu, te kao svojevrsnu posvetu tim dvama knjižnim nastojanjima podsjetila bih na antologije koje su etički spajale nišu ekofeminizma i animalizma. Tako je 1993. godine zbornik radova *Ecofeminism: Women, Animals, Nature*, što ga je uredila Greta Gaard, objavljen kao prva animalističko-ekofeministička antologija. Naime, u vrlo kratkom uvodu tome zborniku spomenuta ekofeministkinja ističe kako je zbornik nastao kao odjek nastojanja započetog 1989. godine na godišnjoj konvenciji NWSA (*National Women's Studies Association*) te kako u to doba nije bilo teorijske literature koja bi omogućila osvještavanje poveznica za žene koje djeluju u pokretima za zaštitu okoliša, za oslobođenje životinja i feminističkom aktivizmu, i upravo je navedeni zbornik oblikovala kao pokušaj da se sagradi moguća poveznica između ekofeminističke teorije i prakse.⁵¹

Pritom valja istaknuti kako se Carol J. Adams i Josephine Donovan ne određuju ekofeministkinjama. Kao što ističu u uvodniku svome zborniku *Animals & Women: Feminist Theoretical Explorations* (1995.), radikalni kulturni feminizam, a čije stavove same zastupaju, vjeruje da su sve opresije međusobno povezane: nijedno biće neće biti slobodno dok sva bića nisu slobodna – od zlostavljanja, degradacije, eksploatacije, zagađenja i komercijalizacije. Naime, ustanovile su, među ostalim, da ekofeministkinje i teoretičari dubinske ekologije malo pozornosti posvećuju domaćim životinjama kao i strahotama u industrijskim konclogorima. *Divlje* su životinje, kao i prirodni svijet, u ekofeminističkim i dubinskoekološkim propitivanjima, prema zamjedbama spomenutih feministkinja, zadobili viši status u odnosu na domaće životinje (npr. piliće), koje su time prepuštene tzv. niskim, trivijalnim teoretiziranjima.⁵²

⁵⁰ N. Visković, *Životinja i čovjek*, str. 96. – Naime, tvorac je pojma *speciesism* – u analogiji s pojmovima kao što su rasizam i seksizam – Richard D. Ryder, britanski psiholog i jedan od pionira suvremenoga oslobođenja životinja i pokreta za prava životinja, godine 1970. u letku istoga naziva.

⁵¹ Greta Gaard, »Preface«, u: Greta Gaard (ur.), *Ecofeminism. Women, Animals, Nature*, Temple University Press, Philadelphia 1993., str. vii.

⁵² Carol J. Adams, Josephine Donovan, »Introduction«, u: Carol J. Adams, Josephine Donovan (ur.), *Animals & Women. Feminist Theoretical Explorations*, Durham – Duke University Press, London 2006., str. 1–8, ovdje str. 6. – Naime, Carol J. Adams i Josephine Donovan vlastiti angažman u feminističkoj etici skrbi za životinje ne vide, kao što sam već naglasila, u ekofeminističkoj teoriji i praksi, već – kako izričito navode – njihovi stavovi proizlaze iz kulturalnoga, radikalnoga feminizma, stoga od ekofeministkinja koje su bliske ekofeminističkoj etici skrbi za životinje ističu samo Lori Gruen i Greta Gaard. Koliko su navedene teorijske odrednice *pripadnosti* relativne, pokazuje

I, završno, zadržimo se na još jednom animalističko-eko/feminističkom zborniku *The Feminist Care Tradition in Animal Ethics* (2007.) urednicā Josephine Donovan i Carol J. Adams,⁵³ koji podrazumijeva radikalni, kulturalni feministički pristup problematici statusa životinja u antropocentričnoj, odnosno androcentričnoj civilizaciji, a temelji se na feminističkoj etici skrbi za životinje. Pritom urednice zbornika u feminističku etiku skrbi za životinje osim vlastitih radova uvrštavaju i radove Marti Kheel, Deanea Curtina, Briana Lukea te Cathryn Bailey. Tako se u tom zborniku autotematizacijski osvrću na svoj prethodni zbornik *Animals & Women* (1995., u ovom radu korišteno izdanje iz 2006.) u kojemu su identificirale tri feministička pristupa pitanju statusa životinja: odbijanje ideje o poveznici između feminizma i animalističke etike, prihvaćanje navedene ideje te šutnja, odnosno ignoriranje navedene problematike.

Kao noviji zbornik radova koji spaja ekofeminizam i animalizam navodim zbornik *Sister Species: Women, Animals and Social Justice* (ur. Lisa Kemmerer) iz 2011. godine,⁵⁴ gdje u uvodniku urednica Lisa Kemmerer navodi kako je u područje ekofeminizma *kročila* s knjigom Karen Warren, no ostala je zgrožena, shvativši da je autorica iz svojega razmatranja u potpunosti isključila ne-ljudske životinje.

Završno ili o Sotoni, Velikom Zlu ili »ako Sotona ne divlja po klaonicama, gdje je onda?« (J. M. Coetzee)

Nikola Visković, kao autor prve knjige na našem području iz kulturne animalistike – *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji* (1996.), dijagnostičara kako je našim etičarima i filozofima uglavnom »ispod časti govoriti o prirodi i o životinjama kao etičkim vrednotama, odnosno subjektima« s obzirom na to da je kod nas etika u tom smislu »zapela« na kantovsko-hegelijanskom viđenju da životinje ne posjeduju svijest ni duh, pa ih samim time, navodno, ne treba ni uzimati u etička razmatranja.⁵⁵ Tako ključno pitanje Viskovićeve

---

i knjiga Marti Kheel (*Nature Ethics. An Ecofeminist Perspective*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham – Boulder – New York – Toronto – Plymouth 2008.) u kojoj spomenuta autorica sebe s pravom, uz Carol J. Adams, Greta Gaard i Lori Gruen, određuje kao ekofeminističku teoretičarku, kao što će uostalom Greta Gaard (»Vegetarian Ecofeminism«, *Frontiers: A Journal of Women Studies* 23 (2002) 3, str. 117–146) Josephine Donovan i Carol J. Adams odrediti žanrovskom *ladicom* »vegetarijanski ekofeminizam«.

⁵³ Josephine Donovan, Carol J. Adams (ur.), *The Feminist Care Tradition in Animal Ethics. A Reader*, Columbia University Press, New York 2007.

⁵⁴ Lisa Kemmerer (ur.), *Sister Species. Women, Animals and Social Justice*, University of Illinois Press, Urbana – Chicago – Springfield 2011.

⁵⁵ Nikola Visković, »Stiže nas osveta životinja«, razgovarala Tena Erceg, *Feral Tribune* 28. 10. 2005., str. 20–21, ovdje str. 21.

zoetičke knjige iz 1996. godine čini autorov upit: »kako spriječiti nepravedno upadanje prava jednih bića u prava drugih bića, tj. razornu apsolutizaciju ičijih prava?«⁵⁶ Jer kao što je izjavio Nikola Visković u gostovanju u TV emisiji *Nedjeljom u 2* (veljača 2008.) – postoje samo dvije tabu teme: jedna je tabu tema Bog, a druga su klaonice. Što se tiče tabu teme klaonica, željela bih se pozvati na Coetzeejevo pitanje iz njegova romana *Elizabeth Costello: osam predavanja* (2003.) gdje njegova fiktionalna romansijerka Elizabeth Costello u promišljanju klaonica kao varijantama konc-logora, postavlja sljedeće pitanje: »ako Sotona ne divlja po klaonicama, gdje je onda?«.⁵⁷

Upravo zbog tog Velikog Zla, zbog te Sotone, 2016. godine prof. Visković se i učlanjuje u Radničku frontu, jer, kako navodi: »Vidjet ću s drugovima možemo li nastupati s manje psovki, a više humora. Neoustaše treba ismijati, a stranku, držim, pozelenjeti, jer je klimatski kaos postao realnost, i najveća opasnost za ovaj svijet.«⁵⁸ Upravo kada je 1996. godine objavio svoju animalističku knjigu, Nikola Visković je vjerovao da će se dogoditi kvalitativan etički pomak u ljudskom odnosu prema životinjama, no industrijski uzgoj životinja i ono što je sâm Visković imenovao i prije Charlesa Pattersona sintagmom *životinjski holokaust* još uvijek traje u multipliciranom obliku s »pristojnim« ubijanjima, gdje se ponovo vraćam na Coetzeeova Sotonu koji divlja u klaonicama.⁵⁹

Valja pritom zamijetiti cinički paradoks – koji potvrđuje i Viskovićeva knjiga *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji* (1996.), kao prva zoetička knjiga na domaćem terenu, koja ima kulturni status među našim animalistima i teorijskoga i aktivističkoga usmjerenja – da danas kad su životinje, kao i cjelokupna priroda, svedene samo na eksploatirajući objekt, u procesu koji animalisti nazivaju suvremenim holokaustom, začudo nije nestala i njihova simbolička vrijednost. I tu bih napravila prijelaz prema Viskovićevoj kultur-

⁵⁶ N. Visković, *Kulturna zoologija*, str. 394–395.

⁵⁷ J. M. Coetzee, *Elizabeth Costello*, preveo Petar Vujačić, V.B.Z., Zagreb 2007., str. 130.

⁵⁸ Visković prema: Boris Pavelić, »Nikola Visković pristupio RF-u: 'Hrvatska ljevica treba se udružiti u frontu'«, *Novi list* 3. 6. 2016. Dostupno na: <http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Nikola-Viskovic-pristupio-RF-u-Hrvatska-ljevica-treba-se-udruziti-u-frontu> (pristupljeno 4. 10. 2017.).

⁵⁹ Završno bih pridodala da sam profesora Nikolu Viskovića imala prigodu upoznati na spomenutom znanstvenom skupu o kulturnoj animalistici, održanom u Splitu 1997. godine. Suradnju smo nastavili s obzirom na to da me je profesor pozvao da sudjelujem s poglavljem o stablu u zimskim svetkovinama Hrvatske u njegovoj novoj knjizi o kulturnoj botanici koju je tada pripremao. I navodim kako Visković, uz Krležu, koji je utjecao na mene sa svojom negativnom antropologijom, no jednako tako i angažiranom antropologijom, i uz gimnazijsku profesoricu iz književnosti Vjeru Armanini, spada među najznačajnije osobe za koje sam imala životnu sreću da ih upoznam, ne samo znanstveno (prof. dr. sc. Nikola Visković), profesorski, obrazovno (prof. Vjera Armanini), književno (Miroslav Krleža), već i kao osobe (Krleža, *fiktivna* poznanstva s *Fricom* o kojemu sam slušala od njegovih suvremenika).

noj botanici, gdje je već u knjizi *Životinja i čovjek*, u poglavlju »Životinjska prava«, upozorio da sve naše stavove o vrijednostima, o moralnom rasuđivanju i o poštovanju životinjskoga svijeta treba primijeniti i na biljni svijet, jer, kako započinje svoje drugo poglavlje u knjizi *Stablo i čovjek* – »Biljke i životinje su osnovni oblici života na Zemlji.«⁶⁰ Osnovni postulat život koje su zaboravile i sve svete knjige.

Literatura

Adams, Carol J.; Donovan, Josephine, »Introduction«, u: Carol J. Adams, Josephine Donovan (ur.), *Animals & Women. Feminist Theoretical Explorations*, Durham – Duke University Press, London 2006., str. 1–8.

Bard, Alexander; Söderqvist, Jan, *Netokracija. Nova elita moći i život poslije kapitalizma*, preveo Igor Križevan, Differo, Zagreb 2003.

Best, Steven, »The Rise of Critical Animal Studies. Putting Theory into Action and Animal Liberation into Higher Education«, *Journal for Critical Animal Studies* 7 (2009) 1, str. 9–54.

Brenko, Aida, »Religije i životinje / Religions and Animals«. u: Željka Petrović Osmak (ur.), *O životinjama i ljudima / Of Animals and Humans*, Etnografski muzej, Zagreb 2017., str. 165–216.

Brnčić, Jadranka, »Životinje u Bibliji i biblijskoj duhovnosti«, u: Suzana Marjanić, Antonija Zaradija Kiš (ur.), *Kulturni bestijarij*, Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007., str. 53–80.

Cifrić, Ivan, *Leksikon socijalne ekologije*, Školska knjiga, Zagreb 2012.

Coetzee, J. M., *Elizabeth Costello*, preveo Petar Vujačić, V.B.Z., Zagreb 2007.

Dunayer, Joan, *Specizam*, preveo Zoran Čiča, Dvostruka duga – Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2007.

Donovan, Josephine; Adams, Carol J. (ur.), *The Feminist Care Tradition in Animal Ethics. A Reader*, Columbia University Press, New York 2007.

Gomerčić, Hrvoje; Đuras Gomerčić, Martina; Gomerčić, Tomislav; Huber, Đuro; Gomerčić, Vera, »Opažanja sredozemne medvjedice u hrvatskom dijelu Jadranskog mora od 2003. do 2006. godine«, u: Milvana Arko-Pijevac, Boštjan Surina (ur.), *Prirodoslovna istraživanja riječkog područja II. Radovi sa znanstvenog savjetovanja održanog u Rijeci od 14.-17. lipnja 2006.g. povodom 130. godišnjice utemeljenja i 60. godišnjice javnog djelovanja Prirodoslovnog muzeja Rijeka / Natural history researches of the Rijeka region II. Papers from the Scientific conference which held in*

---

⁶⁰ N. Visković, *Stablo i čovjek*, str. 21.

- Rijeka from 14th to 17th June 2006, on the occasion of the 130th anniversary of founding and 60th anniversary of public activity of the Natural History Museum Rijeka*, Prirodoslovni muzej Rijeka, Rijeka 2012., str. 287–292.
- Gaard, Greta, »Preface«, u: Greta Gaard (ur.), *Ecofeminism. Women, Animals, Nature*, Temple University Press, Philadelphia 1993., str. vii.
- Gaard, Greta, »Vegetarian Ecofeminism«, *Frontiers: A Journal of Women Studies*, 23 (2002) 3, str. 117–146.
- Guć, Josip, »Svrha i kratki opis događaja«, 2018. Dostupno na: http://www.ffst.unist.hr/wp-content/uploads/2018/06/Svrha-i-kratki-opis-simpozija_1.pdf (pristupljeno 4. 9. 2018.).
- Gura, Aleksandar, »Simbolika životinja u slavenskoj narodnoj tradiciji. Domaći kukci – nametnici (buha, uš, stjenica, žohar)«, u: Suzana Marjanić, Antonija Zaradija Kiš (ur.), *Kulturni bestijarij*, Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007., str. 99–125.
- Hirc, Dragutin, »Što priča naš narod o nekim životinjama«, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 1 (1896), str. 1–26.
- Jolić, Stipe, »Sredozemna medvjedica definitivno izumrla«, *Večernji list* 3. 12. 1995., str. 25.
- Jurić, Hrvoje, »Nikola Visković, Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009., 429 str.«, *Socijalna ekologija* 18 (2009) 1, str. 80–82.
- Kemmerer, Lisa (ur.), *Sister Species. Women, Animals and Social Justice*, University of Illinois Press, Urbana – Chicago – Springfield 2011.
- Kheel, Marti, *Nature Ethics. An Ecofeminist Perspective*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham – Boulder – New York – Toronto – Plymouth 2008.
- Kirksey, Eben; Helmreich, Stefan, »The Emergence of Multispecies Ethnography«, *Cultural Anthropology* 25 (2010) 4, str. 545–576.
- Kirksey, Eben (ur.), *The Multispecies Salon*, Duke University Press Books, Durham – London 2014.
- Kirksey, Eben; Schuetze, Craig; Helmreich, Stefan, »Tactics of Multispecies Ethnography«, u: Eben Kirksey (ur.), *The Multispecies Salon*, Dunke University Press, Durham – London 2014., str. 1–24.
- Macan, Tomislav, *Dubrovnik Martola Dupca*, Matica hrvatska, Dubrovnik 1997.
- Macukić, Viktorija, »Institut Plavi svijet upozorio na incident. Bezobzirni turisti na Cresu uznemiravali 'morskoga covika'«, *Jutarnji list* 31. 7. 2012., str. 4.
- Marjanić, Suzana, »Antropologija životinja – paradoks i/ili nužnost. Antropocentrizam, specizam i/ili totalizam«. u: Željka Petrović Osmak (ur.), *O životinjama i ljudima*, Etnografski muzej, Zagreb 2017., str. 17–37.

- Marjanić, Suzana, »Cockroaches: From Belief Narratives to the Contemporary Visual Practice of Catherine Chalmers, or How the Cockroaches Survived on Earth for More Than 320 Million Years«, *Folklore* 77 (2019), str. 139–158. Dostupno na: <https://www.folklore.ee/folklore/vol77/marjanic.pdf>.
- Marjanić, Suzana, »Etno/eko kulturološki zapisi Tomislava Macana. Primjer svete Lucije i sredozemne medvjedice«, u: Mira Muhoberac (ur.), *Međunarodni znanstveni interdisciplinarni simpozij Hrvatska folklorna i etnografska baština u svjetlu dubrovačke, svjetske i turističke sadašnjosti (1. FEB)*, Folklorni ansambl Lindo, Dubrovnik 2012., str. 329–342.
- Marjanić, Suzana, »‘Na čemu si ti?’ Primjer viševrsne etnografije/antropologije životinja i veganskoga ekofeminizma/feminističkovegetarijanske teorije«, *Narodna umjetnost* 54 (2017) 2, str. 27–48.
- Marjanić, Suzana, »Pokret za prava životinja u RH. Pokušaj pregleda«, *Ekonomski i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 10 (2014) 1, str. 113–132.
- Marjanić, Suzana, »Životinjski identiteti«, *Plesna scena*, 2017. Dostupno na: <http://www.plesnascena.hr/index.php?p=article&id=2125> (pristupljeno 28. 7. 2018.).
- Marjanić, Suzana; Zaradija Kiš, Antonija (ur.), *Književna životinja. Kulturni bestijarij II. dio*, Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2012.
- Marjanić, Suzana; Zaradija Kiš, Antonija (ur.), *Kulturni bestijarij*, Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007.
- Nibert, Davis, »Humans and Other Animals. Sociology’s Moral and Intellectual Challenge«, *International Journal of Sociology and Social Policy* 23 (2003) 3, str. 5–25.
- Pavelić, Boris, »Nikola Visković pristupio RF-u: ‘Hrvatska ljevica treba se udružiti u frontu’«, *Novi list* 3. 6. 2016. Dostupno na: <http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Nikola-Viskovic-pristupio-RF-u-Hrvatska-ljevica-treba-se-udruziti-u-frontu> (pristupljeno 4. 10. 2017.).
- Plenković, Marija; Brzica, Hrvoje, »Sredozemna medvjedica«, *Večernji list* 21. 6. 2010., str. 31.
- Radić, Antun, »Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu«, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 2 (1897), str. 1–88.
- Rako, Nikola; Holcer, Draško, »Sredozemna medvjedica uz zap. obalu Cresa«, *Plavi svijet*, 2011. Dostupno na: <http://www.plavi-svijet.org/hr/press/sredozemnamedvjedica/> (pristupljeno 15. 10. 2012.).
- Sanbonmatsu, John, »Introduction«, u: John Sanbonmatsu (ur.), *Critical Theory and Animal Liberation*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham 2011., str. 1–32.
- Vidović Bolt, Ivana; Barčot, Branka; Fink-Arsovski, Željka; Kovačević, Barbara; Pintarić, Neda; Vasung, Ana, *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*, Školska knjiga, Zagreb 2017.

- Visković, Nikola, *Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji*, Književni krug, Split 1996.
- Visković, Nikola, *Stablo i čovjek. Prilog kulturnoj botanici*, Antibarbarus, Zagreb 2001.
- Visković, Nikola, *Sumorne godine. Nacionalizam, bioetika, globalizacija*, Kultura&Rasvjeta, Split 2003.
- Visković, Nikola, »Stiže nas osveta životinja«, razgovarala Tena Erceg, *Feral Tribune* 28. 10. 2005., str. 20–21.
- Visković, Nikola, *Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2009.
- Visković, Nikola »Dr. Nikola Visković: Jadran se pretvara iz mare nostrum u mare monstrum!«, razgovarala Gordana Igrec, *Jadranski web portal*, 2018. Dostupno na: <http://morski.hr/2018/04/26/dr-nikola-viskovic-jadran-se-pretvara-iz-mare-nostrum-u-mare-monstrum/> (pristupljeno 1. 7. 2018.).
- Visković, Nikola, »Sporovi oko Konvencije zbog tri skrivene namjere«, *NI*, 2018. Dostupno na: <http://hr.n1info.com/a294100/Vijesti/Sporovi-oko-Konvencije-zbog-tri-skrivene-namjere.html> (pristupljeno 1. 7. 2018.).
- Vlaisavljević, Dajana, *Sve naše životinje*, Moderna galerija, Zagreb 2017.
- Zaradija Kiš, Antonija; Marjanić, Suzana, »Zoofolkloristika: pregled rezultata prvog kulturnoanimalističkog projekta u Hrvatskoj«, u: Marija Turk, Maja Opašić (ur.), *XVI. međunarodni slavistički kongres (Minsk, 20. – 27. kolovoza 2013.)*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2013., str. 215–228.
- Zgodić, Esad, *Politička zoologija. Odabrane teme*, Dobra knjiga, Sarajevo 2014.
- Žuvela Kalina, Ivana, »Tomislav Macan začetnik moderne ekološke misli u Hrvata«, *Nportal*, 2017. Dostupno na: <https://www.nportal.hr/index.php/2018-05-26-09-51-04/item/5314-tomislav-macan-za%C4%8Detnik-moderne-ekolo%C5%A1ke-misli-u-hrvata> (pristupljeno: 5. 9. 2018.).

SUZANA MARJANIĆ

**Nikola Visković and His Cultural Animal Studies/Zoology:
Influence on the Domestic Theory and Practice**

Abstract

It is beyond any doubt that Nikola Visković is credited for the beginning of animal rights theory in our region. In the early 1990s, as a professor at the Faculty of Law in Split, he was also a representative in the national parliament; by the mid-1990s, he introduced into our scientific and cultural community the multidisciplinary, interdisciplinary, and trans-disciplinary concept of cultural zoology, i.e., cultural animal studies, as he subsequently renamed it in the proceedings titled *Cultural Animal Studies* from the scientific conference held in Split in 1997. Specifically, Nikola Visković published the zoo-ethical book *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji (Animal and Man: A Contribution to Cultural Zoology)* in 1996, which is considered the first book on cultural animal studies of our cultural circle; five years later, the first animal rights group was established – Animal Friends Croatia.

Finally, I also stress Visković's role in the initiation of ecofeminism in our cultural circle regarding the chapter "Žene su s vama" ("Women on Your Side") of his zoo-ethical book *Animal and Man* (1996), in which he points out that the correlation between animal and women's issues is not incidental, and therefore a consistently posed question on the equality of women undoubtedly entails the question on animal rights. Despite this, however, even 21 years later, certain mentalities (as if risen from Krleža's novel *Na rubu pameti / On the Edge of Reason*) deemed the ratification of the Istanbul Convention undesirable.

Keywords

Nikola Visković, cultural animal studies (cultural zoology), animal rights, ethnozoology, eco-feminism